

A levél nyomtatásban jelent meg Firenzében 1675-ben. Hosszú időn át elveszettek hitték, W. Meijer, a jeles Spinoza-kutató bukkantra egy példányra, s ő is adta ki a CHRONICON SPINOZANUM című évkönyvben 1921-ben. A fordítás alapja: Spinoza: OPERA, im Auftrag der Heidelberger Akademie der Wissenschaften, hg. von C. Gebhardt, Heidelberg, C. Winter, 1925. IV. kötet, 292–298. o.

3. OPERA, IV. 320. o.

4. Lásd ÉTIKA, II. rész, 40. tétel, 2. megjegyzés.

5. Lásd erről a SPINOZA CSELEKVÉSELMÉLETÉNEK BUKTATÓI című írást.

6. 22. levél (Blyenbergh Spinozához), POLITIKAI TANULMÁNY, 189. o.

7. 23. levél, POLITIKAI TANULMÁNY, 194. o.

8. ÉTIKA, IV. rész, 73. tétel, 339. o.

9. ÉTIKA, IV. rész, 71. tétel, 337. o. Vö. még W. Röd: SPINOZA SOCIETAS-FOGALMA. In: *Magyar Filozófiai Szemle*, illetve az Atlantisz Kiadónál megjelent könyvemet SPINOZA ÉS A GYAKORLATI FILOZÓFIA PROBLÉMÁJA címmel.

10. ÉTIKA, V. rész, 40. tétel, megjegyzés.

11. Az adott igaz ideával, illetve a szkepticiz-

mussal kapcsolatos spinozai álláspont leginkább a TANULMÁNY ismeretelméleti fejtegetéseiben körvonalazódik. Lásd még A KEZDET KEZDETE című írást.

12. Klasszikus tárgyalása a szkepticizmus efféle funkciójának R. H. Popkin HISTORY OF SCEPTICISM FROM ERASMUS TO SPINOZA.

13. „*Ha a filozófusok kísérteteknek akarják nevezni mindazt, amüt nem ismerünk, akkor nem tagadom a kísérteteket, mivel végtelen sok olyan dolog van, amely rejtélyes előttem.*” POLITIKAI TANULMÁNY, 258. o.

14. Lásd erről más szemszögből Heidegger SCHELLING ÉRTEKEZÉSE AZ EMBERI SZABADSÁG LÉNYEGÉRŐL című könyvének megfelelő fejezetét.

15. A kísérteteket illetően lásd az 52. levelet (POLITIKAI TANULMÁNY, 257. sk. o.), amely többek közt ezt mondja: „*Mert az igazat megvallva még sohasem olvastam hitelt érdemlő szerzöt, aki világosan bebizonyítaná létezésüket.*” (258. o.)

16. Descartes hasonló állásfoglalását – noha persze nem ennyire kiélezetten – lásd az ÉRTEKEZÉS V. részének első bekezdéseiben.

NOVELLAPÁLYÁZAT

Pályi András

ZÉNÓ ÉS AZ IRODALOM

I

Egy esernyő a Mikszáth téren. Vagy a Mátyás téren? Egy pad támlájára akasztva. Vörösrre festett, repedt deszka, lepattogzott. Akár a ligetben. Ott minden este csókolóz-
nak az ilyen padokon. Itt megsemmi, csak egy esernyő, odaakasztva, ottefejtve. Valaki nagyon szerethette ezt az ernyőt. Sokat jelentett neki. Még amikor odaakasztotta a pad támlájára, akkor is. Aztán eltűnt. Talán meghalt vagy elutazott. Zénó *Az eliziumi mezők* című filmre gondol, abban a filmben volt egy csigahúsú, kenetteljes pofa, amolyan papos figura. A történet szerint főhivatalnok, aki a hatóság színeiben lép föl. De egy pap játszotta a szerepet, isten bizony. Az a pap, aki az utolsó években anyához járt.

Egy filmszínész-pap? Miért ne? Lassan a papoknak is bizonytalan lesz a betevő falatja. Mellékkereset. Becsületes pap volt, hosszan ücsörgött anya betegágyánál. Fantasztikus sztorikat tudott a halál utáni életről. Beszélt, beszélt, s megtelt a szoba olyan alakokkal, akiknek már rég nyoma veszett. Akik már elporladtak, akikre már senki sem emlékezett. Ő meg elhitette anyával, hogy a holtak föltámadnak. Egyszerűen nem hal meg senki, mondta, csak alszik egy kicsit, aztán minden folytatódik ott, ahol abbamaradt. De miért épp ott? – kérdezte anya. Miért nem fiatalon támad föl az ember? Valóban. Miért nem fiatalon? Anyának ez a pap volt az egyetlen vigasza. A betegség az ágyhoz láncolta, reggeltől estig szenvedett, szenvedett, összeszorította az ajkát, várta a papot, újra hallani akarta azokat a csodálatos történeteket.

Hát persze hogy a Mikszáth tér! Itt a kiírás, hogy *Krisztus király kápolna*. Anya imádta az ilyen helyeket. Amíg jól bírta magát, ez volt a fő programja. Az apró kápolnákat, a kis templomocskákat szerette. Beült, elcsitult benne minden háborgás. Talán igazi látomásai voltak, talán csak ábrándozott. Letérdelt, ahogy szokás. Zénó nem ment vele, még mit nem! Neki, keménykötésű, pogány fickónak megvolt a véleménye az efféle szentfazekakról. Anya, mondjuk, más. Vagyis nem, de most már megbocsátott neki. Elnézte a padon felejtett rózsaszín esernyőt. Ki más hagyhatta ott, mint anya, az ájtatos szentfazék, amikor utoljára bement a kápolnába. Mi történt ott benn? Órákat tudott odabenn eltölteni. Amikor kijött, mindig ugyanaz a révület ült az arcán, mint aki valami furcsa kéjes gyötrelmen esett át, s ez átfényesítette fáradt vonásait. Boldog volt, nem is tudott másra gondolni, egész bensőjét átjárta a nagy érzés. Időközben elállt az eső, megfedekezett az esernyőről. Értelmetlen, gazdátlan tárgy, ott málladozik a koszos józsefvárosi padon. Anya meghalt, nincs többé, a pap se jön már, nem mesél a föltámadásról. Zénó nyelt egyet, összeszorult a torka. Fájdalmas és sivár dolog az élet. Egész nap tétlenül lődörögni a Teleki téren, alkalmi munkát lesni. Legfeljebb a fali firkákat gyűjtheti, mint gyerekkorában. De akkor minden másképp volt. A Krisztina körúton laktak, a Naphegy aljában, a három szoba tele csipkéekkel, vázával, porcelán-özikével, szentképekkel. A ház két bejárattal épült, s a hátsó, a hegyre nyíló mindjárt a második emeletről az utcára vezetett. Ott álltak a szemétygyűjtő kondérok. A viceházmester sötét képű Józsija disznóságokat rajzolt a szemetesedényekre. Anya megtiltotta, hogy a hátsó kapun menjen ki az utcára. Úgy féltette őt az ocsmány szavaktól, mintha tényleg a patás ördög öltene bennük testet. Napokra kedélybeteg lett szegényke, ha a szenesember, aki lehordta a pincébe a tüzelőjüket, a füle hallatára mondott valami cifrát. Hová fejlődött azóta a világ! Élete alkonyán már a hamvas leánykák is ott baszdmegoztak az ablakuk alatt. Most két apáca megy át a Mikszáth téren, Zénó nézi őket. Lehet, hogy már ők is? Ki tudja. Látott egy magazint, abban szentelt gyertyát dugtak be maguknak, úgy elégteltek ki.

2

Egy fura, vékonydongájú ifjú odatelepedett a padra az esernyő mellé. Sujtásos dolmányban, fess nadrágban, fényes csizmában úgy fest, akár egy múlt századi deák. Előveszi a szalonnát, a cipót, a bicskát, falatozik. Hát ez jobb, mint az apácák. Micsoda figurák vetődnek erre! Zénó csipőre tett kézzel, némán méregeti a fiút. Csak amikor az esernyő felé nyúl, akkor szól oda:

– Hé te, ne!

A dolmányos megrezen.

– Nem a tiéd az.

– Csak megnézném, no.

– Hát csak, én is azt mondom.

Leül a dolmányos mellé, amíg az forgatja az ernyőt.

– Látja-e, bátyám, a nyele üreges belül.

– Akkor mi van?

– Jó téma. Lehet benne titkos iratokat csempészni.

– Téma? Mi vagy te, kisbarátom, filmsztár? Én író akartam lenni – mondja Zénó.

– Az apám ügyvéd volt a Krisztinavárosban, igazi, régi ügyvéd, jól menő irodával, de az ötvenes években kinyírták. Tudod, mivel? Egy éjszaka beállítottak hozzánk az ávósok, és házkutatást tartottak. Az apám cuccai közt találtak egy magazint, amiben volt valami Hitler-portré. Na és ez elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy kitelepítsenek. És tudod-e, kisbarátom, ki kapta meg a lakásunkat? Az az ávóosztály, aki a házkutatást vezette. Ilyen világ volt akkor. Hát ezért nem lettem én író.

– Ezért?

– Hát persze. Mihez kezdhettem ezek után? Békát fogtam a Berettyóban, kisbarátom. Tudod, mit?! – fölnyerít. – Megpróbáltam pornót írni. Jó szaftosakat, a szentségit neki, azt még élveztem is. De hát az meg tilos volt akkoriban. Hát akkor? Nyírjam ki magam? Nem elég, hogy az apámat kinyírták? Amikor visszaengedtek a fővárosba, akkor se kaptuk vissza a budai lakást. Csak itt a pesti oldalon adtak valamit.

– Most nem ír?

– Most? Kinek? Már a pornót se olvassák! Azt hiszed, valaki is olvas ebben az országban?

– Talán igen.

– Hol élsz te? A múlt században?

– Tudja, bátyám, nem mindig a nagy emberek közt kell keresni a nagy embereket.

– Mi?!

– No, ki mondta ezt? Mirabeau, a nagy francia államférfiú.

– De büszke vagy magadra.

– Adja nekem az ernyőt.

– Azt nem. Anyáé volt. Anya hagyta itt a padon. Mielőtt meghalt. Kissé dilinó volt már szegény, olyan szentfazékféle, érted? Aztán kampec. De hát a családi örökség az családi örökség. Szentség, nem?

– Ezt a mesét most találta ki, édes bátyám.

– Udvarias vagy, meg kell hagyni.

– Vagyis enyém az ernyő – mondta az ifjú.

Zénó föláll, nyújtózkodik. Mire visszafordul, a dolmányos eltűnt. Hová? Egy kapu alá? Bevágta magát egy taxiba? Netán lóra pattant? Ez jó, ez a legjobb. Különös viszont, hogy az ernyőt ott hagyta a padon. Talán megsajnálta. Lehet, félt, ha fölkapja, magával viszi, szétesik a kezében. Látszik a fiún, hogy tudja szeretni a tárgyakat. Régi vágású gyerek, az hétszentség.

3

Zénó dudorászik, nagy-nagy felszabadultságot érez. Verset fabrikál magának. Mikor foglalkozott ő utoljára költészettel? Gyermek vagyok, gyermek lettem újra... Mintha a sajátja lenne, úgy mondogatja. Boldogan, révülten, tágra nyílt pupillával. Átszítál a nap a Mikszáth téri fák lombzatán. Ez a legmeghittebb fény, amit el tud képzelni.

Amitől otthon érzi magát a téren. Lovagolok fűzfasípot fújva... Milyen jó vers, az istenbe is! Milyen jó költő vagyok, és senki nem tud róla. Te gyáva. Nem mered leírni. Akár egy Petőfi. Egy Ady. Egy Chopin. Kopog-kopog a rossz vidéki valcer. És fáj, és mély, mint egy Chopin-keringő. Ki írta ezt? Az a vidéki élet ott a Berettyónál, az volt csak a mélységes mély fájdalom. Anya soha nem tudta kiheverni. Apa később újra-kezdte az ügyvédi melót, de igazán nem hagyták labdába rúgni. Egyszerűen belepusztult. Lehet, hogy neki még mélyebb volt a fájdalma, csak nem árulta el. Úriember nem beszél a szentimentjeiről.

Zénó évek óta nem járt a Krisztina körúton. Soha nem szeretett sehova visszamenni. Még az előző percbé sem. Az előző címre sem. Próbálkozott ő újsághordással is, de nem neki való mesterség. Állandóan visszakódorogni ugyanazokhoz a postaládákhoz, ugyanazokhoz a főfákhoz. Mint egy alázatosan nyűszító, elvert kutya. Néha ökölrel fenyegették. Az anyáddal szórakozzál! Az anyáddal! Miért épp anyával? És a Boér Aranka, az a drága színpadi csillag! Az is a kuncsaftja volt. A szentiment volt a szavajárása. Tőle tanulta. Egy erdélyi színésznő, aki ájtott, itt meg leáldozott neki. Megesett rajta a szíve. Anya halála után, amikor kisebbre cserélte a lakást, becsöngetett Boér Arankához, ott lakott a Mátyás tér sarkán. Elvitte neki a hangulatlámpát, amit anya még a kitelepítésbe is magával hurcolt. Ajándékba. A lámpa ernyője ugyanolyan rózsaszín volt, mint a Mikszáth téri esernyő, és ugyanúgy foszladozott.

– Anya odavolt a rózsaszín dolgokért – mondta a színésznőnek.

Boér Aranka titokzatosan mosolygott. Megköszönte. Akkoriban már nem lépett föl színházban. Pedig micsoda hang! És nem kellett. Egy kultúrházban Mándy-novellákat olvasott föl. Oda meghívta őt is.

– Ki az a Mándy? – kérdezte Zénó.

– A Mándy?! Szent isten, maga nem tudja, ki a Mándy! Hát ő az, aki itt rúgta a labdát a Mátyás téren.

– És író lett?

– De még milyen!

– Milyen?

– Egy sámán! Egy józsefvárosi sámán. Nem csinál semmit, csak megy az utcán és jójózik. Felhajtott gallérral. Ennyi. És akkor kiderül, hogy nem is ő az. Hanem egy árus a Teleki térről. Mondjuk, a Teleki térről.

– Melyik árus?

– Hogyhogy melyik?

– Ismerem az ottani árusokat.

– Mindegy. Ez irodalom. Irodalom! Jöjjön el, és hallgassa meg.

– Tudja, engem igazán csak a pornó érdekel.

De azért meghallgatta.

És most ott áll a Krisztina körúti előszobában. Semmi sem változott. A porcelán-őzikék, a szentképek, a hangulatlámpa. Minden a helyén. Finom szőnyegek, csipkék, karosszékek. Ovális ebédlőasztal. Anya olvas, nem figyel rá. Beletemetkezik. Az arca kiütéses lesz a betűktől. Ellepek a betűk, mint a legyek. A könyv már lehull, szerte a lapjai, üres papírlapok, kiszippantotta belőle a betűket, ott táncolnak, szikráznak, lobognak körötte. Ez ritkán esik meg. Anya rendszerint eltolja magától a könyveket, fél tőlük, érzi bennük a csábítást, a szédületet, a mámort. Nem akar bűnbe esni. Most mégis. Habár ez a könyv egy túlvilági esernyőről szól. Egy csodatévő esernyőről. Anya mégis úgy olvassa, mint aki teljesen átadja magát a bűnnek. Nem is tud másképp olvasni.

Zénó lassan felemelkedik, mozdul. Anya nem reagál. Itt az idő, most vagy soha. A

puha szőnyegen lábujjhegyen kioson. Ki a lépcsőházba. Józsihoz. A szemeteskonde-rokhoz.

– Add ide azt a krétát.

Józsi nem akarja, de ő elveszi tőle. Végre. Most megcselekszi, ha összedől is a világ. Nagy betűkkel kirja a lépcsőház falára: PINA FASZ EGYÜTT BASZ. Hangosan ver a szíve. Józsi áll mellette, vihog. Ez jólesik, ez föloldja benne a szorongást. Együtt vihognak.

4

A bűn, a bűn! Megtörtént. Ki követte el? Ó tette volna? Nem érez semmi bűntudatot. Vagy anya? Mire volt jó az a tébolyult olvasás?! Az a szemérmetlen betútánc! Erre is csak anya képes. Elkövette a bűnt, és meghalt. A nők mindent túlbonyolítanak. Boér Aranka is a felolvasásaival. Végig azt kellett éreznie, hogy túl sok benne a szentiment. Túllihegi. Fel akarja tölteni érzelemmel. Ahelyett, hogy a tényeket közölné. A Mándy egy tudósító, ő meg hőst csinál belőle. Egész idő alatt *A superman* című filmre gondolt. A szuperember alászáll a Józsefvárosba, akár egy csodatévő istenszobor. Legalábbis Boér Aranka előadásában.

Most látja, hogy az ocsmánység a kápolna falán éktelenkedik. Hogyhogy? A szemét dörzsöli. Ki tette? Miféle csapda ez? Levakarni! De nincs ideje. Az első betűt sikerül még elmaszatoznia, és lefogják a kezét. Tetten érték. Állnak körötte az emberek. Megjegyzések. Fölháborodott rikácsoló hang. Nem ért egy szót se. Mintha idegen országban lenne. Leköpi. Rángatják. Egymással is hajba kapnak. Autók dudálnak, nem tudnak haladni a csődülettől. Előkerül a csigahúsú pap. Aki *Az elíziumi mezők* főhivatalnokát alakította. Most is úgy beszél, akár egy hivatalnok. Mintha nem is ő lenne, aki órákig ült anya betegágyánál. Szentségtörés! Felháborító szentségtörés! Itt bevárjuk a rendőrséget, kisöreg – vágja Zénó képébe. Ezt se mondták még neki, hogy kisöreg. Nagyon topis lehetek, gondolja. Miért nem tudott ő soha felserdülni? Ehhez kellene egy pszichológus, hogy elmagyarázza. Hogy mitől van ma is szabad átjárása a gyerekkorba? Mit keresett a Krisztina körúton? Visszamenni! Eszébe se jutott visszamenni. Minden egyszerre van. Ez zavarta össze a dolgot.

Anya Baross utcai kislány. Copfos, aranyos, babamosolyú. Ott zörög a nyolcas villamos az ablakuk alatt. Végig a macskaköves Baross utcán. Ez is most van? Egy fáradt, álmos utolsó villamoskocsi. Bizonytalanul, kissé imbolyogva, mint aki fél, hogy nincs is sín a kereke alatt. De azért jön. Mogorva csikorgás jelzi az útját. Egyre közelebbről. Nincs vezetője, nincs utasa. Csak a Mándy. Ősz, törődött, már beteg. De tudja, hogy most el kell jönnie. Sorsdöntő óra. A villamos zökken, megáll. A dolmányos fiatalember lesegíti az író a magas villamoslépcsőn. Zavart elhárítás. Ne, neki ne segítsenek. Ő jött segíteni. De aztán elfogadja. Egymás mellett lépdelnek. Nem beszélnek, tudják, mi a dolguk. A dolmányos aggódva figyeli az öreget. Pár lépésre a csődülettől megállnak. Hirtelen csönd, minden szem rájuk mered.

Mándy odalép a kopott padhoz. A fiatalember szó nélkül leemeli a pad támlájáról az esernyőt, a kezébe adja. Az agg író elindul az ernyővel. Azzal az áldott ernyővel. Utat nyitnak neki. Kikattintja az ernyőt, odatámasztja a falhoz. Épp eltakarja vele az ocsmányságot. Moraj fut végig a jelenlevőkön. Nem értik. Csak nem azt akarja ezzel... Csak nem veszi védelmébe? Nem, mondja, nem vesz védelmébe senkit, semmit. Csúpan felelősséget érez minden fali firkáért. Még csak ez hiányzott. Felháborító! Egy Mándy Iván! Zúg a tömeg.

A pap odalép hozzá:

– És az ön novelláját közölte a Vigilia? Tudja, ki olvassa ezek után a katolikus sajtót!
Gyalázat!

Mándy csóválja a fejét.

Üvöltének körötte. Feszítsd meg, feszítsd meg!

Erre elemeli a faltól az ernyőt.

Isteni csoda, eltűnt a firkaalmány a kápolnáról.

Jámbor némaság üli meg a teret.

Zénó fellelegzik. Megmenekült. Hála a szuperembernek. Csak nézi-nézi a különös epilógust: a szuperíró ünnepélyesen átnyújtja a dolmányos ifjúnak az ernyőt. Őt illeti. Hadd írja meg azt a szédítő könyvet, amit anya oly bűnös szenvedéllyel olvas. Furcsa. Hacsak... hacsak nem neki van igaza, hogy minden egyszerre van.

– Hé, Zénó!

Egy árus a Teleki térről.

– Mi van?

– Igyunk egyet az izgalomra, kisöreg.

Isznak. Nézi, ki ez. Ő vagy nem ő? Nem józók, az hétszentség. De attól még lehet... Akire Boér Aranka azt mondja, ez irodalom. Ám jóval később megtudja a színésznőtől, hogy Mándy Iván már meghalt. Két éve. Hát akkor? Ez is egy csodás történet, anya hogy szerette volna!

Rákos Sándor

VILLANÁSOK

Látvány

égre feszül mint sejtelem
sírivalóan testtelen
a késsel áttört hegygerinc

A vihar

egyetlen fa lombjába gyötri
száz meg száz verdeső madárszárny
rettenetét

„Reszket a bokor, mert...”

s a névtelen pillanatok
mikor madara elszállta után
egy ideig még tovább reszket